

HÁTTÉRTAPASZTALAT

A.Gergely András

Celebeszi életvilág-élmények – a kutatás mint extrém sport

Egy ideig még vártam, várogattam, hátha ír róla valaki. Aztán kérdeztem is néhányakat, olvasták-e... Persze. Aztán teltek napok, hetek-hónapok, ma már évek is. Senki. Egy sort sem, sehol. Vajh' miért? Nem értem – de most már mindegy. Le kell számolnom azzal az őszintétlen elvárással, hogy fontos élményeket, tudnivalókat Mások is meg akarjanak osztani Másokkal. Úgy látszik, ha az antropológia művelése talán valóban nem (minden esetben) extrém sport, a róla való közlés ma már annak minősül...

Barley könyvéről van szó, nem az elsőről, a *Zöldfülű antropológusról*, melyet immár alapozó szinten is kézbe adnak az egyetemeken, hanem a másodikról, ami magyarul megjelent (és élvezetes, érdemes fordításban, Walsh Máté Gergely kitűnő munkájaként!), az *Extrém sport*-ról. Extrém ez annyiban, hogy amíg mint egy helybéli vezetővel, élménydúsán kirándulunk a kutatóval, addig ráébredhetünk, mivel jár s mi mindennel kecsegtet, ha odahagyjuk íróasztalunk és dolgozószobánk kényelmét, a ringató gurulószéket és a szúnyogmentes övezetet, hogy együtt kalandozzunk „a fehér hollanddal”... Aki ugyan nem holland, de a toradzsáknak ez mindegy, egyre megyünk számukra. Valami pénzes, vételképes ügyfél..., a végtelen szívéllyességen túl még vásárlásra is hajlamos egyed...

S amint így együtt kalandozunk Nigel kollégával, még a „kockázatos” szakmát is gyakoroljuk, sőt, tesztelik felkészültségünket, leleményességünket is. Kiderül, hogy sem halálmegvető ugrásra, sem éhezésre vagy kiszáradásra nem kerül sor, de annál izgalmasabb elméleti kihívásokra virradunk. Persze, talán nem azért, mert a sodróan olvasmányos, vidám, angolosan önironikus, bátorítóan tudományos és kalandosan lehangoló kötet okozna tematikus vagy módszertani kételyeket, rizikós próbatételeket vagy veszélyeztető útvesztőket. Hanem mert valójában szimpla kalandfilmbe öltöztetett szakmunka ez egyúttal. Márpedig tényleg az, szakmunka, brit típusú „gyarmati” antropológia, mégpedig a gyarmatosítás utáni korszak gyarmati népeinek egyikéről, mely mintegy „hagyja” magát belátni és elemezni, meg ugyanakkor állandóan formálja is magamagát, szemben a tradíció-cserkész kutatók és bakancsos turisták ellepte indonéz mikrovilággal, a nagyvárosi látványfelhozatal-kereskedők nyomásával, és a szemfüles kutatók lefülelte helyi intimitásokkal..., de eközben a megismerés, a felelősség, a

kölcsönkapcsolatok hatásai, az élő és változékony helyi kultúra sokszorosán rétegzett lenyomatai is főszerepet kapnak. Azt a fajta kutatást éljük át a Szerzővel, mely nem „a” toradzsákról beszél, hanem bizonyosokról, nem Szulavéziról, hanem egy bizonyos vidék számos bizonytalan állapotrajzát adva invitál közelebb a kérdések, belátnivalók, megértésre érdemes tematikák, kutatásmódszertani alapelvek és megoldások érzékeny variánsaihoz.

Barley ez esetben sem kezdő „sportoló” már. Többedik kötete és terepe ez, sok évnnyi indonéziai tapasztalat áll immár mögötte. Rálát a helyzetekre, belelát és megért sorsokban rejlő nüanszokat, elfogad és elvisel – mondhatnánk reflexív is, s főként tűrőképes, mint aki kénytelen is belenyugodni a hazai biztonságos zónákon túli világok másságába, önvédelmi cseleibe, a „Nagy Fehér Ember” látható utálatát is magába foglaló indonéz szívélyességbe, de meg érdekli is ez a másságosság..., leírni érdemes sajátlagosság, elfogadni szükségszerű érdekesség, mely a haszonelvű világok betolakodása ellen a maga finoman rejtélyes haszonelvével száll szembe. „Antropológus üzemmódja” nemcsak hertzig, türelmes és kíváncsi, okoskodó és belátó egyszerre, hanem valójában minden görcs és „tudományközvetítő” gőg vagy nyakkendős túlbonyolítás nélkül vezet be a toradzsák életvilágába. E kisebbségi őslakos nép a régi Celebes, ma Sulawesi egyik népcsoportja, nagy vonalakban az Ausztrália/Fülöp-szigetek/Borneo háromszögben, pontosan az Egyenlítő vonalán élő indonéz lakossággal áll kisebbségi szuverenitásban, kiegészülve Pápua-Új-Guinea és a filippínók vándorlásképes népeivel. Amiről a turisták előtt híresek a toradzsa falvak, az a települési térben látható, cizellált faragásokkal, ügyes bambuszkezeléssel és még cicomásabb díszítéssel elkészített házak szabályos rendje, s a hozzájuk hasonló rizstároló épületek látványvilága..., meg a hegyi sziklaodvakban kialakított temetkezési mód furasága. Persze az etnográfiai mintagyűjtés már régen megtörtént, s aligha van antropológus, aki áttörné magát az óceánok, harsány városok, poros falvak, transzvesztita papok, fejevadászok és marginális lelkek ekkora rengetegén, hogy épp csak megtekinthesse a csúcsos házak architektúráját vagy megkóstolja a bölényhúst egy szutykos doboldali tűzrakóhely körül...

Barley ezúttal már nem mint „zöldfülű antropológus” vezet körül az élményzivatarban, még akkor sem, ha a turistautakat kerülve inkább halálra mássza magát vigasztalan esőerdőkben és hegyormokon, de legalább a közvetlen tapasztalás kalandjával gazdagodásba olvasóit is sikerrel beavatja..., részletrajzokat adva mind a tapasztalat, mind a fölfedezés, mind pedig a kutatói önreflexió intimitásaiból. Ugyanakkor

éppen eközben élményközelből gyűjtve hiteles tapasztalatot a többségi kisebbség és kisebbségeken belüli szubkulturális kisebbségek, etnikai csoportozatok, „civilizáció még nem érintette” közösségek hogylétéről, s itt ismerkedve barátságossá lett lelkek őslakosi szokásaival, életvezetésével, szimbolikus tőkájével, hagyománykövető (vagy épp e hagyományról mit sem tudó, csupán azt éltető) habitusával, végtelen fogadókészségével, vagy akár hatalmi túltengésbe omló szereptudatainak néhány verziójával. Megtört szárnyú, olykor véres vagy megbetegült, torz vagy elmeszabad egyedek kedvelhetőségét is folytonosan tesztelő kutatót kísérünk, kézfogásából a legkevésbé a brit fennhatóságosság árad, sokkal inkább a „beavatotti üzemmód” kényelmes, türelmes és érdeklődő alapjáratának cselekvés-zaja. Nyitott és szórakozó, kísérletektől sem riadó „extremitása” a sportoló teljesítmény-mércéjével és a felmérést készítő kutató megbízhatatlan impresszionisztikusságával együttesen érvényesül. S közben megosztja ízes kételyeit, szakmai dilemmáit is: *„Az antropológusok hagyományosan tudományos monográfiákban írnak más népekről. E kissé száraz és barátságtalan kötetek szerzői mindentudók, és olimposzi magasságokból tekintenek alá. Nemcsak egy kultúra olyan mély megértésére képesek, ami még a 'benszülöttek' képességeit is felülmúlja, de soha nem hibáznak, és soha nem vezetnek félre önmagukat vagy mások őket...”* (9. old.).

Ellenpontozásképpen ez állítás cáfolatára is, a kötet tele van megvezetésekkel, lehúzásokkal, belekényszerítésekkel, „biztosítás” vagy védőháló nélküli mélyugrásokkal, szavatosság nélküli kóstonókkal, „próba-szerencse” típusú vállalásokkal, másságtűrésekkel és a saját máskéntiség önreflexióival. Ha nem is extrém sport, de extrém életmód, még extrémebb tapasztalati tömeg, és sokkal talányosabb írói alapanyag mindez. „Mindentudás” nélkül, sőt nemegyszer a benszülötteket csak kísérve és megértve, vagy velük folytonos interakciókban. De úgy, hogy föl sem merül a „ki kit ért/nemért meg” alaphelyzete... Ha bizton tudja, hogy nem ért(het)ik, mit akarhat itt és miért, s nem ért ő sem többet abból, amit kérdeznek vagy válaszolnak, akkor van az igazi *egyensúly* a kutató és a kérdezett, a „rendező” és a „szereplő”, a közeli és a távoli között – ami nélkül viszont antropológia sem lenne mindez.

Azaz, lehetne talán, de másik fajta. Ez a második (Afrika utáni) tematika Barley életében, még a nyolcvanas években jött először Indonéziába, amikor a brit szociálandropológiában még jelen vannak a „nagy öregek”, a „módszertani iskolák”, a kutatási kötöttségek, s még nincs túlsúlyban a kutató énjére is rávilágító, önreflexív, kritikai fordulat utáni leírasmód, melyet azután követ csak a „posztmodern fordulat”, az

„eredetiség” vitája, a „globalizációs” keresztthatások, a tematikus és tudásterületi partnerségek új korszaka. De Barley már ezt is mintegy előlegzi, az „értelmezés hatalmát”, és örömét közel hozza olvasójához a nyolcvanas évek végén, beleértve a tévedéseket, cikizve a ráfázásokat, megmosolyogva a „biztos tudásokat”, s ráébredve a kutató egzotikusságára a bennszülöttek aspektusából is. Egyszerre klasszikusan és posztmodernül... *„A lényeg az, hogy a terepmunka gyakran sokkal inkább kísérlet arra, hogy a kutató megoldja az ő saját, nagyon is személyes problémáit, mintsem hogy megértsen más kultúrákat. A szakmán belül gyakran úgy tekintenek rá, mint ami gyógyír minden bajra. Tönkrement házasság? Menj, és foglalkozz egy kis terepmunkával, hogy helyrerakd a gondolataidat. Lehangolt vagy az előléptetés hiánya miatt? A terepmunka majd segít abban, hogy elvonja erről a figyelmedet. De bármi legyen is az ok, az etnográfusok mindannyian ugyanazzal a biztonsággal ismerik fel a vadon hívó szavát, ahogy a muszlimok hirtelen sürgős késztetést éreznek arra, hogy Mekkába zarándokoljanak”* (15. old.).

Barley mint kezdő kutató a majdnem-véletlen célhelyszín-választás révén jut el előző kalandtúrájára, Kamerunba a (hegyi) *doajok* közé, és a „feljegyzések a sárkunyhóból” szakmai eredményei által lesz hivatásos kutatóvá, azt követően már egyetemi tanárrá és „tapasztalt”, a beavatás próbatételén átjutó felfedezővé. Ezt a tudásterületet lehet akként tisztelni, mint megszállott örültek, tudományos futóbolondok, magányos menekülők vagy pionírok szakmáját, s lehet úgy is, mint a kortárs civilizációk közötti utazás, életvilág-keresés és összehasonlító érték kutatás eszközét. E „hasonlítási mánia” és a közgondolkodás sablonjainak ellentmondó tények gyűjteménnyé szervezése mozgatja Barley törekvését is, midőn úgy dönt: a közfelfogás és sematikus leírás ellenében megnézi magának, milyenek a „hegyes fülű gyerekek” a toradzsák vidékén. Induláskor a biztosítónál derül ki, hogy sem atomtámadás ellen nem lesz biztosítva, sem elrablás, szabadesés, ernyős ugrás nem engedélyezett az ügyfél számára, de „az összes egyéb extrém sport” sem – így hát a jó hírű biztosítótársaság menlevelével lényegében vakrepülésbe fog, mikor (mint már jó ideje indonéz kultúrák kutatója) belefog a föltáró érdeklődés kiélésébe. Minthogy minden apró szimbolikus cserében és szerepviselkedésben meglátható kommunikációt elfogadóan visel, de olykor össze is hasonlítja afrikai előképekkel, valójában az „előkelő idegen”, a drága terepjáróval vagy „makadámúton közlekedő” urizálókkal ellentétben mindent épp úgy tesz, mint a helyiek, így hát velük együtt éli át a lét elviselhetetlen bonyolultságát, a „fehérembernek” körülményesen fölöslegesnek tetsző bürokratikus hatalmaskodást, a megtanult nyelv

dacára megtapasztalt törzsi értetlenséget (hisz a hivatalos indonéz „udvari” nyelv mellett mintegy háromszáz további nyelvet és nyelvjárást tartanak életben a helyiek), no meg az „érintetlen természeti népekről” szóló szakmai vagy közbeszéd-verziók képtelenségét is. Előzetes tájékozódásul nemcsak nyelvet tanul, szakirodalmat olvas, térképeket böngész, néprajzi leírásokat és építészeti-archeológiai előtanulmányokat végez, de átérezni hajlamos a területen már járt kutatók („felfedező”) képtelenségeit is: az egyik cikk *„egy rettenthetetlen riporter nő ’felfedezőútjairól’ szól. A nő úgy írta le önmagát, mint aki ’beleveti magát’ a toradzsa területbe, ’átverekszi magát’ az országon és ’szembeszáll’ a hegyekkel. A leírt útvonalból elég világosan látszott, hogy erőfeszítéseit a makadámutakra korlátozta, és valószínűleg busszal utazott. Ez aggasztott, mivel észrevettem magamon a hajlamot a hasonló gondolkodásra. A Nyugat a Kelet kötelességének tartja, hogy vad, de ugyanakkor rejtélyes legyen. Egy kis brutalitás kellemesen izgalmas lehet, de ne a durva afrikai fajtából, inkább valami kifinomult komplexitású dolog legyen...”* (80. old.).

A maga szulavézi botladozásait azonban már a megszálló antropológusok alapdilemmájától független felfogással tolmácsolja: ha a nagy tradíciójú, sokszínű kultúra átfordul turistacsalogatóba, az nem „baj”, főképp nem a helyieknek, akik erre hangolódva élnek. Hanem az igazi nehézség maga a folyamat átlátása, a globalizáló hatások tünetsorának kivédése, ami persze nem idegen a helyi üzleti világtól, de aminek az „ősi” inkább csupán díszletévé válik...

„A következő nap kapcsolatfelvétellel és általános készülődéssel telt, mielőtt ’belevettem’ volna magam a vadonba. Sajnos nemzeti ünnep volt, az indonéz függetlenségi nyilatkozat negyvenedik évfordulója. Majd’ minden zárva volt. [...] A fénypont egy biciklis felvonulás volt, amit egy ezüst fóliával a szabadság fáklyájává változtatott bicikli uralt. Sajnos a tenger felől erős oldalszél fúj, így átimbolygott az úton, és nekiütközött egy óriási aranyhalnak, amit nyolc kislány vitt azért, hogy a halat, mint proteinforrást népszerűsítsék. Egy férfi a mezőgazdasági minisztériumból teherautón járta a várost, és vizet spriccelt a nézők arcára, miközben rizsszálaknak öltözött iskolás fiúk táncukkal a rovarölő szerek hatására történő erőteljes növekedésüket illusztrálták. Egy renegát bemutatót is láttunk, melyben egy óriási türelemmel csigává változtatott motorkerékpár szerepelt. Miközben az üzenete távolról sem volt világos, hirtelen és nagy sebességgel mindig a legváratlanabb irányokból jelent meg, aztán átmanőverezett a többi kocsi között, majd felborult. Az egész rendkívül életvidám volt, és rámutatott arra az irigylésre méltó indonéz képességre, hogy örömet találnak a legvalóságosztlenebb szituációkban is” (84-85. old.).

Barley magával a helyben-lét élményével, az indonéz létélménnyel és a túlfantáziált „ősi és hagyományos” helyi kultúrák álarcaival együtt is elszórakozik azon, hogy a toradzsák „logikátlansága”, az őslakosok cselekvései, a „miért úgy csinálják” érdekessége és a „miért csinálják” okszerúsége együtt kínál megismerhető kevercset, a helyi hibriditás adekvát formáit, a hagyománykötött és a kirívó jelenségek komplex közösségiségét is megjelenítő, mixelt változatokat. A milliós nagyságrendű kisebbségi népcsoport a sokszázmillió Indonéziában egyik tünemény a sok közül, s ennek egyik kutatója a sok közül csakis úgy tűnhet ki, ha saját hangja, tónusa, atmoszférája van...

Barley ebben nehezen felülmúlható. Sodrón szórakoztató, szinte érintés nélkül tanít, kézmozdulat nélkül mutat meg, egyetlen jelzővel helyreigazít tévképzetek oszlopaiból számosat... S teszi ezt kihívóan – mégha talán az antropológus mint olyan „leleplező” aspektusa is ott lenne mögötte... Lapozod a kötetet, s a háromszázból már a kilencvenedikén jársz, még oda sem ért a kutatási terepre...! Egyszóval csalafinta monográfia ez. /Igaz, a későbbiekben pótolja kalandokkal, sőt meglepetés-szerű after-partyval is...!/

A csalafintaság amúgy az önkontroll aspektusán át is vezet... A másság-élmény és a tudományos belátás szinte oldalanként kavargog, még ott is, ahol nem a párbeszéd, vidám félreértések és új-tanulások töltik ki a lapokat. *„Nehéz rosszat gondolni a szépségről, és sok indonéz valóban nagyon szép. Az itteni munkavégzés kezdeti problémája pontosan az ellenkezője az afrikainak. Ott először le kell küzdenünk a nagyobbbrészt bosszantó kultúra kezdetben negatív értékelését. Az ember etnográfiai munkáját az alapján ítélik meg, hogy milyen mértékben sikerül túllépnie az ilyen értékítéleteken – „a kulturális előítéleteken”, ahogy hívják őket. Indonézia ez idáig olyan kellemes arcát mutatta, olyan meleg barátságosságot, hogy nehéz volt a felszín mögé tekinteni a hibát keresve, ami minden bizonnyal jelen volt. A nyugat-afrikaiakkal társalogni mindig kínszenvedés. Az ember állandóan tisztában van azzal, hogy a megértésért küzd, a két világ közötti hídépítésért, miközben mindent másodlagos értelmezésnek rendel alá. Az indonézek viszont 'csak' embereknek tünnek. Ahhoz, hogy megértsem őket, nem volt szükség a részemről tudatos erőfeszítésre, és ennél fogva nézőpontjuk nem is volt igazán vizsgálható – ami egy antropológus számára veszélyes helyzet” (54. old.).*

S ha csupán ennyi lenne a veszély, az már túrhető is és fölülmúlható az értelmezés kiépített gyakorlatával... De Barley látja, ez sem könnyebb: *„Várjon – mondtam –, maga buginéz. Látom a finom vonalú, hosszú orráról. – Az antropológia megtanítja az embert*

arra, hogy megtalálja az ilyen kapcsolódási pontokat. Interpretációnak hívják őket. El volt ragadtatva. – 'Eltalálta!' – Azon kaptam magam, hogy tűnődöm, vajon a buginézek a hajóik előrszére utalnak 'orrként', vagy fordítva. Volt valahol egy cikk a buginéz hajók szimbolizmusáról. Meg kell keresnem. De a barátomnak újabb megosztandó ismeretei voltak... /.../ A parton két Balin kiszőkült és leégett, szőrös térdű és mezítlábás ausztrál volt. Bár még korán volt, ők már nagyon részegek voltak, pont mintha a kulturális sztereotípiák szatírájából léptek volna elő..." (88. old.).

Ahogy ezután megküzd a „gazdag turista” eluralkodó képzetével: *„Két dolog terjeszti a nyugati kultúra ketchupját szerte a világon. Az egyik a kommunikáció. A másik annak legerőteljesebb metaforája, a pénz. De itt egészen hirtelen egy teljesen más világban találtuk magunkat, egy olyanban, amely befelé fordult, és nem kifelé, ahol az anyagi kényelem nem magától értetődő, de ahol ott volt az izgalmas lehetősége annak, hogy megpillantsuk a valóságnak egy idegen vízióját. Bárki számára, akit magával ragad az etnográfiai kutatás, ez a lehető legnagyobb izgalom..." (102. old.),* majd a kontrasztot is fölfesti...: *„Létezik egy olyan hagyomány az antropológiában, miszerint a kutató testi szenvedéseinek mennyisége alapján mérhető le az általa gyűjtött adatok értéke. Mint annyi más előfeltevés, ez is tartósnak bizonyul, az azt cáfoló bizonyítékok ellenére. A másik ehhez hasonló gondolat az, hogy a bonyolult felszín alatt, ahol a hagyományos és a modern találkozik, ott található az igazi etnográfia rétege, a tiszta, romlatlan Indonézia. Ha kellően messze tud az ember kerülni a városoktól, minden bizonnyal megtalálja. Ebből a szemszögből jó ötletnek tűnt kilovagolni az erdőbe..." (121. old.)* – s mire lóval, stoppal, busszal meg caplatva a „helyszínre” ér, már túl van a kommunikáción, a kecsapon, a lóval megküzdés és testi fájdalmak rengetegén, a „gumi idő” indonéz másságán és a tárcából bármikor elővarázsolható dúskeblű modell-fotót „távoli feleség” visszafogottan büszke mutogatásán is. Igazul és hamisan, idegenül, de alkalmazkodottan.

A sziklasírok, famegmunkálás, faragások, hitbéli és szimbolikus konstrukciók, meg a társadalmi konstitúciók vegyes együttese ugyanakkor már előre vetíti a „hibriditás antropológiájának” későbbi korszakát..., ugyanakkor visszahozza a „gyere velem az indiánok közé...!” klasszikus provokációját, a rátalálás váratlanságát, a várható csalódások meglepetésekbe torkolló élményét. Meg a „beavatkozó”, alkalmazott antropológiát megkísértő vállalkozást is: gyertek velem Londonba, építsetek múzeumi használatra rizs-csúrt, díszeset, mutatvány értékűt, s cserébe barátaimmá is lesztek legott...! E két közelítésmód, a terepre menni és a „terepet” idehozni már az antropológia és a

muzealizáció modernitás-kori összjátéka..., vagy legalább kezdete a hagyományos (Celebeszen éppenséggel holland) gyarmati uralmat követően megfordult migrációs trendnek... Ami nem kevésbé extrém sport, ha nem is „mindenáron” kulturális antropológia. Népélet-leírás, melyben saját „nép” mivoltunk is példa, saját megismerési és értelmezési kudaraink is esettanulmányi értékűek, saját tévedéseink is civilizációs eredmények...

Mert a kisebbségben mindig ott lakozik a többség, s fordítva sincs ez kölcsönhatások nélkül. A toradzsáknál, s a brit antropológusoknál sem.

Eredeti megjelenés: 1988

Eredeti cím: *Not a Hazardous Sport* (1988)

Fordító: Walsh Máté Gergely

